

บริบทกับมโนอุปลักษณ์ใน *โคลงโลกนิติ*:
การศึกษาตามทฤษฎีมโนอุปลักษณ์แบบขยาย
ของ Kövecses*

Received: 14 January 2026

Revised: 9 March 2026

Accepted: 30 March 2026

ปาย เหยียนเหมย**

ชนิษฐา ใจมโน***

กิติมา อินทร์พรชัย****

ธนพร หมูคำ*****

ทฤษฎีมโนอุปลักษณ์ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยหนึ่งในแนวคิดสำคัญคือทฤษฎีมโนอุปลักษณ์แบบขยายของโคเวกเซส (Kövecses, 2020) ซึ่งเน้นบทบาทของบริบทด้านสถานการณ์ วาทกรรม ร่างกายและมโนทัศน์-ปริชานต่อการสร้าง การเลือกใช้และการตีความมโนอุปลักษณ์ อย่างไรก็ตาม ยังไม่พบงานวิจัยที่ประยุกต์ใช้แนวคิดดังกล่าวในการศึกษาข้อมูลภาษาไทยอย่างเป็นระบบ งานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาบริบทที่มีอิทธิพลต่อการสร้าง การเลือกใช้และการตีความมโนอุปลักษณ์ในวรรณคดีคำสอนเรื่อง *โคลงโลกนิติ* โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพทางภาษาศาสตร์ตามกรอบแนวคิดของโคเวกเซส (Kövecses, 2020) ผลการวิจัยพบว่าการสร้าง การเลือกใช้และการตีความมโนอุปลักษณ์ใน *โคลงโลกนิติ* ได้รับอิทธิพลจากบริบท 4 ด้าน ได้แก่ 1) บริบทด้านสถานการณ์ (สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ สถานการณ์ทางสังคมและสถานการณ์ทางวัฒนธรรม) 2) บริบทด้านวาทกรรม (ข้อความแวดล้อม ปริศนาก่อนหน้า และความรู้เกี่ยวกับผู้ส่งสาร หัวข้อและผู้รับสาร) 3) บริบทด้านร่างกาย (ความเชื่อมโยงเชิงประสบการณ์ที่คงที่และสภาวะของร่างกายชั่วคราว) และ 4) บริบทด้านมโนทัศน์-ปริชาน (ระบบมโนทัศน์เชิงมโนอุปลักษณ์และอุดมการณ์) ปัจจัยเหล่านี้บ่งชี้ว่าทฤษฎี

บทความวิจัย

บทคัดย่อ

คำสำคัญ

บริบท;
มโนอุปลักษณ์;
การสร้าง;
จินตเขต;
โคลงโลกนิติ

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาทฤษฎีมโนอุปลักษณ์ในวรรณคดีคำสอนเรื่อง *โคลงโลกนิติ*

** นักศึกษาระดับดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำปาง ติดต่ได้ที่: 303551303@qq.com

*** รองศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำปาง ติดต่ได้ที่: kanita.chaimano@gmail.com

**** รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ติดต่ได้ที่: kitima.i@ku.th

***** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำปาง ติดต่ได้ที่: thanapornnai@gmail.com

ต่อการสร้าง การเลือกใช้และการตีความมโนอุปลักษณ์ในระดับจินตเขต ซึ่งช่วยสื่อความหมายเชิงนามธรรมให้เข้าใจได้ผ่านมโนทัศน์ที่เป็นรูปธรรม ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าทฤษฎีมโนอุปลักษณ์แบบขยายของโคเวกเซส (Kövecses, 2020) สามารถใช้อธิบายลักษณะการสร้าง การเลือกใช้และการตีความมโนอุปลักษณ์ที่ปรากฏในวรรณคดีภาษาไทยได้ในระดับหนึ่ง อีกทั้งยังช่วยขยายความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของบริบทต่อการสร้าง การเลือกใช้และการตีความมโนอุปลักษณ์ในวรรณคดีไทย ตลอดจนชี้ให้เห็นความเป็นไปได้ในการประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดดังกล่าวกับข้อมูลภาษาไทยประเภทอื่นๆ ต่อไป

Context and Conceptual Metaphors in *Khlong Lokanit*: A Study Based on Extended Conceptual Metaphor Theory of Kövecses*

Received: 14 January 2026

Revised: 9 March 2026

Accepted: 30 March 2026

Bai Yanmei**

Kanita Chaimano***

Kitima Indrambarya****

Thanaporn Mukham*****

Conceptual Metaphor Theory has undergone continuous development, and one of its important advancements is the Extended Conceptual Metaphor Theory proposed by Kövecses (2020), which emphasizes the roles of situational, discourse, bodily, and conceptual-cognitive contexts in the construction, selection, and interpretation of conceptual metaphors. However, no study has systematically applied this framework to Thai-language data. This study therefore aims to investigate the contextual factors influencing the construction, selection, and interpretation of conceptual metaphors in *Khlong Lokanit* by adopting a qualitative linguistic approach based on Kövecses's (2020) framework. The findings reveal that the construction, selection, and interpretation of conceptual metaphors in *Khlong Lokanit* are influenced by four contextual dimensions: (1) situational context, including the physical environment, social situations, and cultural situations; (2) discourse context, including co-text, preceding discourse, and knowledge concerning the speaker, topic, and audience; (3) bodily context, including stable experiential

Research Article

Abstract

Keywords

context;
conceptual metaphor;
construction;
mental space;
Khlong Lokanit

* This article is part of the doctoral dissertation entitled "A Study on the Conceptual Metaphor in Klong Lokanit."

** Doctoral student, Thai Language Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Lampang Rajabhat University, e-mail: 303551303@qq.com

*** Associate Professor, Thai Language Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Lampang Rajabhat University, e-mail: kanita.chaimano@gmail.com

**** Associate Professor, Department of Linguistics, Faculty of Humanities, Kasetsart University, e-mail: kitima.i@ku.th

***** Assistant Professor, Thai Language Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Lampang Rajabhat University, e-mail: thanapornnai@gmail.com

correlations and temporary bodily states; and (4) conceptual- cognitive context, including conceptual metaphor systems and ideology. These contextual factors play a significant role in the construction, selection, and interpretation of conceptual metaphors at the mental space level, enabling abstract meanings to be understood through more concrete conceptualizations. The findings demonstrate that Kövecses's Extended Conceptual Metaphor Theory can be applied to explain the construction, selection, and interpretation of conceptual metaphors in Thai literary works to a certain extent. Moreover, this study contributes to a deeper understanding of the role of context in Thai literature and highlights the potential applicability of this framework to other types of Thai-language data.

1. บทนำ

มโนอุปลักษณ์ (conceptual metaphor) หมายถึงกระบวนการทำความเข้าใจประสบการณ์เชิงนามธรรมผ่านประสบการณ์เชิงรูปธรรม (Lakoff & Johnson, 1980, p. 3) ตามแนวภาษาศาสตร์ปริชาน โดยแนวคิดของเลคอฟฟ์และจอห์นสัน (Lakoff & Johnson) ถือเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการศึกษามโนอุปลักษณ์อย่างเป็นระบบ และได้เปลี่ยนมุมมองจากการมองอุปลักษณ์เป็นเพียงกลวิธีทางวรรณศิลป์ไปสู่การมองว่าอุปลักษณ์เป็นกลไกพื้นฐานของการคิดและการรับรู้ของมนุษย์ แนวคิดนี้ได้รับการพัฒนาต่อเนื่องจากเกิดกรอบการศึกษาที่หลากหลาย โดยโคเวกเซส (Kövecses) เป็นนักวิชาการสำคัญที่ขยายทฤษฎีมโนอุปลักษณ์ให้ครอบคลุมมิติด้านบริบทและวัฒนธรรมและเป็นนักวิชาการที่ถูกอ้างอิงมากที่สุดรองจากเลคอฟฟ์ (Lakoff) ในช่วงปี ค.ศ. 2010-2020 (Yuan & Sun, 2023, p. 231)

โคเวกเซส (Kövecses, 2020) เสนอทฤษฎีมโนอุปลักษณ์แบบขยาย (Extended Conceptual Metaphor Theory) ซึ่งเป็นการพัฒนาต่อยอดจากทฤษฎีมโนอุปลักษณ์ (Conceptual Metaphor Theory: CMT) ของเลคอฟฟ์และจอห์นสัน (Lakoff & Johnson, 1980) โดยเลคอฟฟ์และจอห์นสัน (Lakoff & Johnson) มุ่งศึกษามโนอุปลักษณ์ที่ปรากฏในภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวันและระบบมโนทัศน์ของมนุษย์เป็นสำคัญและเน้นมโนอุปลักษณ์ที่มีพื้นฐานจากประสบการณ์ทางร่างกาย (embodied experience) และความเชื่อมโยงเชิงประสบการณ์ (correlation in experience) ระหว่างประสบการณ์ทางร่างกายกับมโนทัศน์เชิงนามธรรม (Kövecses, 2020, pp. 18-22) ส่วนโคเวกเซส (Kövecses, 2020) เสนอว่าการสร้าง การเลือกใช้และการตีความมโนอุปลักษณ์ได้รับอิทธิพลจากบริบทหลายมิติ โดยแบ่งบริบทที่เกี่ยวข้องออกเป็นสี่ประการ ได้แก่ (1) บริบทด้านสถานการณ์ (situational context) (2) บริบทด้านวาทกรรม (discourse context) (3) บริบทด้านร่างกาย (bodily context) และ (4) บริบทด้านมโนทัศน์-ปริชาน (conceptual-cognitive context) บริบทเหล่านี้ทำงานร่วมกันกำหนดการสร้าง การเลือกใช้และการตีความมโนอุปลักษณ์แต่ละยุคสมัย สะท้อนว่ามโนอุปลักษณ์เป็นผลจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างบริบทหลายมิติ (Kövecses, 2020, p. 116) เมื่อพิจารณาในบริบทของวรรณกรรม นักประพันธ์ย่อมถือเป็นสมาชิกของสังคมผู้ใช้ภาษานั้นๆ ดังนั้น มโนอุปลักษณ์ที่กวีหรือนักประพันธ์สร้างสรรค์ขึ้นจึงสามารถสะท้อนความคิดเชิงอุปลักษณ์ที่ผู้ใช้ภาษาในสังคมมีร่วมกันได้ (ปิยภรณ์ ออบแพทย์, 2563, น. 28) ฉะนั้น มโนอุปลักษณ์ที่ปรากฏในวรรณกรรมจึงอาจสะท้อนให้เห็นความคิดเชิงอุปลักษณ์ของผู้คนในสังคมได้ในระดับหนึ่ง กรอบแนวคิดของโคเวกเซส (Kövecses, 2020) จึงเหมาะสำหรับใช้ในการวิเคราะห์มโนอุปลักษณ์ในวรรณกรรม

ในวงวิชาการไทย การศึกษามโนอุปลักษณ์เริ่มมาตั้งแต่ปี 2539 (ศุภชัย ต๊ะวิชัย, 2561, น. 207) แต่งานวิเคราะห์กระบวนการสร้างยังมีจำกัด ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาบริบทที่มีอิทธิพลต่อการสร้างมโนอุปลักษณ์ในวรรณคดีไทย

ทั้งนี้ วรรณคดีเรื่องโคลงโลกนิติ ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ได้รับยกย่องเป็น “ยอดสุภาษิตอมตะ” (สุภาณี พัดทอง, 2545, น. 71-72) มีลักษณะเด่นด้านการใช้ถ้อยคำเปรียบเทียบเชิงอุปลักษณ์ (ปถวีธร เพชรสุริยา, 2553) ซึ่งอธิบายได้ด้วยแนวภาษาศาสตร์ปริชาน (Wang, 2006, p. 415) อย่างไรก็ตาม ยังไม่พบงานวิจัยที่ศึกษามโนอุปลักษณ์ในโคลงโลกนิติ โดยมุ่งวิเคราะห์บทบาทของบริบทที่มีอิทธิพลต่อการสร้าง การเลือกใช้และการตีความมโนอุปลักษณ์ ดังนั้น บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์บริบทและปัจจัยย่อยที่มีอิทธิพลต่อการสร้าง การเลือกใช้และการตีความมโนอุปลักษณ์ที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องโคลงโลกนิติ โดยใช้กรอบแนวคิดของโคเวกเซส (Kövecses, 2020) ในการศึกษาวิจัย

2. แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทำความเข้าใจโมโนอุปลักษณ์จำเป็นต้องอิงกับกรอบแนวคิดและงานวิจัยก่อนหน้าเพื่อสร้างรากฐานทางทฤษฎีและบริบทการศึกษา สำหรับโมโนอุปลักษณ์เชิงภาษาศาสตร์ แนวคิดสำคัญเริ่มจากเลคอฟฟ์และจอห์นสัน (Lakoff & Johnson, 1980, p. 3) ซึ่งเสนอว่าโมโนอุปลักษณ์คือการรับรู้และทำความเข้าใจประสบการณ์นามธรรมผ่านประสบการณ์เชิงรูปธรรม ต่อมานักวิชาการอย่างโคเวกเซส (Kövecses) ได้สืบต่อและขยายแนวคิดดังกล่าวโดยเสนอทฤษฎีโมโนอุปลักษณ์แบบขยาย ซึ่งให้ความสำคัญกับมิติของบริบทและลำดับชั้น (Kövecses, 2020) ในบริบทของประเทศไทย งานวิจัยเกี่ยวกับโมโนอุปลักษณ์ในภาษาไทยเริ่มมีมาตั้งแต่ พ.ศ. 2539 (ศุภชัย ต๊ะวิชัย, 2561, น. 207) โดยศึกษามโนอุปลักษณ์ทั้งในสื่อสมัยนิยมและวรรณกรรม อย่างไรก็ตาม งานวิจัยที่มุ่งศึกษามโนอุปลักษณ์ในวรรณคดีเชิงกวีนิพนธ์ยังมีจำนวนจำกัดและงานที่เจาะลึกถึงกระบวนการสร้างมโนอุปลักษณ์ก็พบไม่มากนัก ความจำกัดนี้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาบริบทที่มีอิทธิพลต่อการสร้าง การใช้และการตีความมโนอุปลักษณ์ในวรรณคดีไทย

2.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวข้อง

งานวิจัยนี้ใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีโมโนอุปลักษณ์แบบขยายของโคเวกเซส (Kövecses, 2020) เป็นฐานในการวิเคราะห์ โดยมุ่งพิจารณาบทบาทของ “บริบท” ที่มีอิทธิพลต่อการสร้าง การเลือกใช้และการทำความเข้าใจมโนอุปลักษณ์ในวรรณคดีเรื่องโคลงโลกนิติ

ตามกรอบของโคเวกเซส (Kövecses, 2020) บริบทที่เกี่ยวข้องกับมโนอุปลักษณ์สามารถจำแนกได้เป็น 4 ประการ ได้แก่ บริบทด้านสถานการณ์ บริบทด้านนาฏกรรม บริบทด้านร่างกายและบริบทด้านโนทัศน์-ปริชาน รวมถึงปัจจัยเฉพาะของแต่ละบริบท ทั้งนี้ โคเวกเซส (Kövecses, 2020, p. 165) สรุปปัจจัยของบริบท 4 ประเภทดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1

บริบท 4 ประการและปัจจัยของแต่ละบริบท

ประเภทบริบท	บริบทย่อย
บริบทด้านสถานการณ์	1. สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Physical Environment); 2. สถานการณ์ทางสังคม (Social Situation); 3. สถานการณ์ทางวัฒนธรรม (Cultural Situation)
บริบทด้านนาฏกรรม	1. ข้อความแวดล้อม (Surrounding Discourse (co-text)); 2. บริบทก่อนหน้า (Previous Discourse); 3. ความรู้เกี่ยวกับผู้ส่งสาร หัวข้อและผู้รับสาร (Knowledge about Speaker, Topic, Hearer); 4. รูปแบบนาฏกรรมที่ครอบงำ (Dominant Forms of Discourse)
บริบทด้านร่างกาย	1. ความเชื่อมโยงเชิงประสบการณ์ที่คงที่ (Correlations in Experience); 2. สภาพของร่างกายชั่วคราว (Bodily Conditions); 3. ความจำเพาะทางร่างกาย (Body Specificities)
บริบทด้านโนทัศน์-ปริชาน	1. ระบบโนทัศน์เชิงอุปลักษณ์ (Metaphorical Conceptual System); 2. อุดมการณ์ (Ideology); 3. ความกังวลและความสนใจของผู้ใช้ภาษา (Concerns and Interests); 4. ประวัติศาสตร์ (History)

โดยโคเวกเซส (Kövecses, 2020, pp. 96-100) อธิบายบริบท 4 ประเภทดังต่อไปนี้

(1) บริบทด้านสถานการณ์ ซึ่งครอบคลุมปัจจัยย่อย 3 ประการ ได้แก่ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (สภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ส่งอิทธิพลต่อการสื่อสาร เช่น แสงแดดหรือเสียงรบกวน) สถานการณ์ทางสังคม (ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร รวมทั้งสถานการณ์ทางสังคมของบุคคลเหล่านั้น) และสถานการณ์ทางวัฒนธรรม (ค่านิยมและประเพณีของชุมชนที่ผู้ส่งสารเป็นส่วนหนึ่ง)

(2) บริบทด้านวาทกรรม ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยย่อย 4 ประการ ได้แก่ ข้อความแวดล้อม (ข้อความที่อยู่รอบๆ ถ้อยคำอุปลักษณ์) บริเจทก่อนหน้า (ข้อความที่ปรากฏก่อนหน้าในวาทกรรมเดียวกัน) ความรู้เกี่ยวกับผู้ส่งสาร หัวข้อและผู้รับสาร (ความเข้าใจรวมเกี่ยวกับหัวข้อและตัวตนของผู้ส่งสารและผู้รับสาร) และรูปแบบวาทกรรมที่ครอบงำ (รูปแบบวาทกรรมที่มีอิทธิพลในชุมชน เช่น วาทกรรมทางศาสนา)

(3) บริบทด้านร่างกายหรือประสบการณ์ของร่างกาย โดยมีปัจจัยย่อย 3 ประการ ได้แก่ ความเชื่อมโยงเชิงประสบการณ์ที่คงที่ (ประสบการณ์ทางร่างกายที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต เช่น การเดินหรือนอน) สภาพของร่างกายชั่วคราว (สภาพร่างกายในขณะที่สื่อสาร เช่น ปวดศีรษะหรืออึดอัด) และความจำเพาะทางร่างกาย (ลักษณะเฉพาะของร่างกายแต่ละบุคคล เช่น การถนัดซ้ายหรือถนัดขวา)

(4) บริบทด้านมโนทัศน์-ปริชาน โดยมีปัจจัยย่อย 4 ประการ ได้แก่ ระบบมโนทัศน์เชิงอุปลักษณ์ (ระบบมโนอุปลักษณ์ที่ฝังอยู่ในความคิด เช่น [ความเข้มข้น คือ ความร้อน]) อุดมการณ์ (อุดมการณ์และค่านิยมที่ผู้ส่งสารยึดถือ) ความกังวลและความสนใจของผู้ใช้ภาษา (สิ่งที่ผู้ส่งสารให้ความสำคัญหรือให้ความสนใจ) และประวัติศาสตร์ (ความทรงจำเกี่ยวกับเหตุการณ์ในอดีตที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการคิด)

นอกจากนี้ โคเวกเซส (Kövecses, 2020, pp. 96-100, 104) ยังเสนอว่าปัจจัยด้านบริบทมีบทบาทสำคัญต่อการสร้าง การเลือกใช้และการตีความมโนอุปลักษณ์ในวาทกรรม โดยปัจจัยด้านบริบทเหล่านี้สามารถทำหน้าที่เป็นตัวกระตุ้น (prime) ที่ส่งผลให้ผู้สร้างภาษาสร้าง เลือกใช้และตีความมโนอุปลักษณ์บางประเภทในการสื่อสารในสถานการณ์หนึ่งๆ ได้ อิทธิพลของบริบทดังกล่าวมักปรากฏเด่นชัดในระดับจินตเขต โดยที่โคเวกเซส (Kövecses, 2020, p. 89) อธิบายว่าระดับจินตเขต (mental-space level) เป็นระดับของมโนอุปลักษณ์ที่เกิดขึ้นในการใช้ภาษาจริงในวาทกรรม ซึ่งสะท้อนการใช้ภาษาของผู้พูดแต่ละคนในบริบทเฉพาะ กล่าวคือเป็นระดับที่แสดงการใช้ภาษาเชิงอุปลักษณ์อย่างเฉพาะเจาะจงในสถานการณ์การสื่อสารจริง ภายใต้กรอบแนวคิดนี้ โคเวกเซส (Kövecses) เสนอว่ามโนอุปลักษณ์สามารถอธิบายได้ในหลายระดับของความเป็นแบบแผน (schematicity) ตั้งแต่ระดับที่มีลักษณะนามธรรมสูงไปจนถึงระดับที่มีความเฉพาะเจาะจงมากที่สุดคือระดับจินตเขต ซึ่งเกี่ยวข้องกับการใช้ภาษาในบริบทของวาทกรรมจริง (Kövecses, 2020, p. 90)

สิ่งที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งของทฤษฎีมโนอุปลักษณ์แบบขยาย คือ บริบททั้งสี่ประการดังกล่าว รวมถึงปัจจัยย่อยภายในแต่ละบริบทล้วนมีบทบาทในการนำผู้สร้างมโนอุปลักษณ์ (conceptualizer) ให้สร้างหรือเลือกใช้มโนอุปลักษณ์ในลักษณะต่างๆ โดยไม่รู้ตัว (unconsciously) โดยบริบทหลายประการ (multiple context types) หรือปัจจัยย่อยหลายประการอาจทำงานร่วมกันภายในบริบทเดียวกัน (Kövecses, 2020, p. 116)

แนวคิดดังกล่าวเปิดโอกาสให้มีการวิเคราะห์มโนอุปลักษณ์โดยพิจารณาบทบาทของบริบทที่มีอิทธิพลต่อการสร้าง การเลือกใช้และการตีความมโนอุปลักษณ์ในตัวบท ด้วยเหตุนี้ งานวิจัยนี้จึงใช้กรอบแนวคิดของโคเวกเซส (Kövecses, 2020) เพื่อวิเคราะห์บริบทและปัจจัยย่อยที่มีอิทธิพลต่อมโนอุปลักษณ์ที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องโคลงโลกนิติ

2.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานศึกษาด้านมโนอุปลักษณ์ในภาษาไทยได้ขยายตัวอย่างต่อเนื่องในช่วงหลายปีที่ผ่านมา ตลอดจนมีการนำแนวคิดมโนอุปลักษณ์ไปใช้วิเคราะห์วรรณกรรมหลากหลายประเภท เช่น อิสระ ชูศรี (2557) ที่วิเคราะห์มโนอุปลักษณ์ทางการเมืองในกวีเรื่อง “เบี้ย” พาริส โยธาสมุทร (2558) ที่ศึกษามโนอุปลักษณ์ในสุภาษิตสอนหญิงคำกลอน และธฐา จิรอนันตกุล (2556) ที่ศึกษาคำนิยมไทยผ่านการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงอุปลักษณ์ในวรรณคดีประเภทบทละครจากหนังสือ *วรรณคดีไทย* ของราชบัณฑิตยสถาน งานวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าแนวคิดมโนอุปลักษณ์สามารถนำมาใช้ในการอธิบายมโนอุปลักษณ์ที่สะท้อนผ่านภาษาในวรรณกรรมประเภทต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม งานวิจัยส่วนใหญ่ยังมุ่งเน้นการระบุประเภทหรือการตีความมโนอุปลักษณ์ที่ปรากฏในตัวบทเป็นสำคัญและยังไม่พบงานวิจัยที่วิเคราะห์บทบาทของบริบทที่มีอิทธิพลต่อการสร้างการเลือกใช้และการตีความมโนอุปลักษณ์ในวรรณคดี

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยที่มุ่งวิเคราะห์บริบทหรือปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการสร้าง การเลือกใช้ หรือการตีความมโนอุปลักษณ์ยังมีจำนวนจำกัด ตัวอย่างเช่น งานของศรัณชนก ศรีแก้ว (2560) ซึ่งพบว่าความเชื่อบรรทัดฐานทางสังคมและปัจจัยทางจิตวิทยาเป็นตัวกำหนดการเลือกใช้มโนอุปลักษณ์เกี่ยวกับ “บุคคลที่สามของความรัก” ในเพลงไทย ส่งผลให้ภาพของบุคคลที่สามถูกนำเสนอในฐานะผู้รู้รณความสัมพันธ์อันบริสุทธิ์ ส่วนงานของหลิน ฉายจวิน (2565) ซึ่งวิเคราะห์ความสามารถในการเข้าใจอุปลักษณ์ภาษาจีนของนักศึกษาไทยพบว่าประสบการณ์ทางวัฒนธรรมและพื้นฐานการรับรู้มีอิทธิพลต่อการตีความความหมายอย่างมีนัยสำคัญ และปัญญพณ บุญมา (2565) เสนอว่าชนิดของคำอุปลักษณ์ บริบทและวัฒนธรรมมีบทบาทสำคัญต่อการทำความเข้าใจความหมายของผู้เรียน

งานวิจัยก่อนหน้านี้ชี้ให้เห็นว่าปัจจัยต่างๆ เช่น ความเชื่อ บรรทัดฐานทางสังคม ปัจจัยทางจิตวิทยา ประสบการณ์ทางวัฒนธรรม ตลอดจนบริบททางภาษามีอิทธิพลต่อการเลือกใช้หรือการตีความมโนอุปลักษณ์ แต่จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่างานวิจัยส่วนใหญ่ยังมุ่งศึกษาปัจจัยบางประการในบริบทเฉพาะ อีกทั้งยังไม่พบงานวิจัยที่นำกรอบแนวคิดเชิงระบบอย่างทฤษฎีมโนอุปลักษณ์แบบขยายของโคเวเซส (Kövecses, 2020) มาประยุกต์ใช้เพื่อวิเคราะห์บทบาทของบริบทหลายมิติที่มีอิทธิพลต่อการสร้าง การเลือกใช้และการตีความมโนอุปลักษณ์ในข้อมูลภาษาไทยอย่างเป็นระบบ ซึ่งเป็นช่องว่างของการวิจัย

สำหรับวรรณคดีเรื่อง *โคลงโลกนิติ* สังคมไทยในปัจจุบันซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาเป็นหลักยังคงให้ความสำคัญกับหลักจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องนี้ อีกทั้ง *โคลงโลกนิติ* ยังถือเป็นวรรณกรรมคำสอนที่ได้รับความนิยมและเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายที่สุดเรื่องหนึ่ง (เรณู เย็นใจ, 2539, น. 82) จึงมีผู้ศึกษาจำนวนหนึ่งได้ศึกษา *โคลงโลกนิติ* ครอบคลุมงานที่ศึกษาที่มา (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2542) งานที่มุ่งศึกษาด้านเนื้อหาสาระของเรณู เย็นใจ (2539) และสุรีย์พร แซ่เอี้ยบ (2560; 2561) เป็นต้น อีกทั้งมีงานที่ศึกษาลักษณะการประพันธ์ เช่น งานของปถวีธร เพชรสุริยา (2553) ล่าสุดยังพบงานที่ศึกษาการเรียนการสอน *โคลงโลกนิติ* เช่น งานของชลดา นันทะน้อย (2563)

อย่างไรก็ตาม ยังไม่พบงานวิจัยที่ศึกษามโนอุปลักษณ์ใน *โคลงโลกนิติ* โดยตรงภายใต้กรอบแนวคิดทฤษฎีมโนอุปลักษณ์ ทั้งที่ *โคลงโลกนิติ* ถือเป็นวรรณคดีคำสอนสำคัญที่สะท้อนภูมิปัญญาและโลกทัศน์ของสังคมไทยอย่างลึกซึ้ง ผ่านการใช้ถ้อยคำเชิงมโนอุปลักษณ์อย่างหลากหลาย อีกทั้ง *โคลงโลกนิติ* มีที่มาหลากหลายแหล่ง

ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาประเด็น “บริบทที่มีบทบาทต่อมโนอุปลักษณ์ที่ปรากฏในโคลงโลกนิติ” เพื่อทำความเข้าใจว่า บริบททั้งสี่ประเภทตามกรอบแนวคิดของโคเวกเซส (Kövecses, 2020) ได้แก่ บริบททางสถานการณ์ บริบททางภาษา บริบททางสังคมวัฒนธรรมและบริบททางความรู้ รวมทั้งปัจจัยย่อยในแต่ละบริบทนั้น มีอิทธิพลต่อการสร้าง การใช้และการตีความมโนอุปลักษณ์ในโคลงโลกนิติอย่างไร

3. วิธีดำเนินการวิจัย

3.1 วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

เพื่อวิเคราะห์บริบทและปัจจัยย่อยที่มีอิทธิพลต่อการสร้าง การเลือกใช้และการตีความมโนอุปลักษณ์ที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องโคลงโลกนิติ โดยใช้กรอบแนวคิดของโคเวกเซส (Kövecses, 2020) ในการศึกษาวิจัย

3.2 วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพทางภาษาศาสตร์ โดยมุ่งวิเคราะห์บริบทและปัจจัยย่อยที่มีอิทธิพลต่อการสร้าง การเลือกใช้และการตีความมโนอุปลักษณ์ที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องโคลงโลกนิติ ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาประกอบด้วยบทโคลงจำนวน 427 บท จากเรื่องโคลงโลกนิติ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ซึ่งได้รับการคัดสรรและจัดพิมพ์ไว้ในหนังสือวรรณคดีไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554

ในการวิเคราะห์ ผู้วิจัยนำกรอบแนวคิดมโนอุปลักษณ์แบบขยายของโคเวกเซส (Kövecses, 2020) มาใช้เป็นแนวทางสำคัญ โดยแบ่งขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การระบุถ้อยคำเชิงอุปลักษณ์: ผู้วิจัยคัดเลือกถ้อยคำหรือวลีในโคลงที่มีลักษณะเป็นการใช้ภาษาเชิงอุปลักษณ์จากข้อมูลทั้งหมด 427 บท โดยพิจารณาจากความสัมพันธ์เชิงเปรียบเทียบระหว่างแวดวงความหมายต้นทางกับแวดวงความหมายปลายทาง

ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์มโนอุปลักษณ์: ผู้วิจัยวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างแวดวงความหมายต้นทางกับแวดวงความหมายปลายทางของมโนอุปลักษณ์ที่ปรากฏเพื่อระบุรูปแบบของมโนอุปลักษณ์

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์บริบทและปัจจัยย่อย: ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดบริบทของโคเวกเซส (Kövecses, 2020) เพื่อพิจารณาริบททั้ง 4 ประเภท ได้แก่ บริบทด้านสถานการณ์ บริบทด้านวาทกรรม บริบทด้านร่างกาย และบริบทด้านมโนทัศน์-ปริชาน เพื่ออธิบายบทบาทของบริบทต่อการสร้าง การเลือกใช้และการตีความมโนอุปลักษณ์ในระดับจินตเขต

4. ผลการวิจัย

จากการพิจารณาข้อมูล พบว่าบริบททั้งสี่บริบทดังกล่าวล้วนมีบทบาทสำคัญต่อกระบวนการสร้างการเลือกใช้หรือการตีความมโนอุปลักษณะระดับจินตเขตในวรรณคดีคำสอนเรื่องโคลงโลกนิติ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.1 บริบทด้านสถานการณ์

บริบทด้านสถานการณ์ประกอบด้วยปัจจัยย่อย 3 ปัจจัย ได้แก่ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ สถานการณ์ด้านสังคมและสถานการณ์ด้านวัฒนธรรม (Kövecses, 2020, p. 96) โดยแต่ละปัจจัยครอบคลุมปัจจัยย่อยหลายด้าน บริบทด้านสถานการณ์ถือเป็นปัจจัยสำคัญมีอิทธิพลต่อการสร้าง การเลือกใช้และการเข้าใจมโนอุปลักษณะระดับจินตเขตในวรรณคดีคำสอนเรื่องโคลงโลกนิติ

4.1.1 สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

สิ่งแวดล้อมทางกายภาพครอบคลุมพืชพันธุ์ สัตว์ป่า ลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศและปัจจัยอื่นๆ (Kövecses, 2020, p. 96) ประเทศไทยตั้งอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีภูมิอากาศมรสุมเขตร้อน อุดมด้วยพืชและสัตว์หลากหลายชนิด ปัจจัยเหล่านี้อาจมีอิทธิพลต่อการสร้าง การเลือกใช้และการเข้าใจมโนอุปลักษณะในโคลงโลกนิติ ซึ่งสามารถสังเกตได้จากตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1

๑. อย่าเอื้อมเต็ดดอกฟ้า	มาถนอม
สูงสุดมือมัทตรอม	อกไข
เด็ดแต่ดอกพะยอม	ยามยาก ชมนา
สูงก็สอยด้วยไม้	อาจเอื้อมเอาถึง

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, น. 252)

โคลงข้างต้นนำ “ดอกพะยอม” มาทำความเข้าใจมโนทัศน์ผู้หญิงที่มีฐานะต่ำต้อยพอกๆ กับชาย จึงสะท้อนมโนอุปลักษณะ [ผู้หญิงที่มีฐานะต่ำต้อยพอกๆ กับชาย คือ ดอกพะยอม] ทั้งนี้ ดอกพะยอมเป็นไม้ต้นใบขนาดกลางที่มีถิ่นกำเนิดในประเทศไทย (จิรศักดิ์ สุจริต และสมศักดิ์ ปัญหา, 2551, น. 147) ดังนั้น การเลือกใช้ดอกพะยอมเป็นตัวแทนความหมายต้นทางจึงมิได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ หากแต่สะท้อนอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพของไทยที่กวีและผู้อ่านหลัก ซึ่งเป็นคนไทยมีประสบการณ์และความคุ้นเคยโดยเฉพาะในด้านพืชพันธุ์

จากการพิจารณาข้อมูลเบื้องต้น ยังพบแนวโน้มว่าองค์ประกอบอื่นของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เช่น สัตว์และภูมิอากาศอาจมีบทบาทต่อการสร้าง การเลือกใช้และการตีความมโนอุปลักษณะในโคลงโลกนิติ อย่างไรก็ตามบทความนี้มุ่งนำเสนอเฉพาะตัวอย่างที่เด่นชัดบางประการเท่านั้น

4.1.2 สถานการณ์ทางสังคม

สถานการณ์ทางสังคม หมายถึง คุณลักษณะของผู้สร้างหรือผู้ใช้โมโนปลักษณ์ เช่น เพศ ระดับชนชั้น อาชีพและบทบาททางสังคม ซึ่งปัจจัยเหล่านี้อาจส่งผลต่อประสบการณ์ชีวิตและโลกทัศน์ของผู้สร้าง ทำให้มีอิทธิพลต่อการเลือกใช้แวดวงความหมายต้นทางในการสร้างโมโนปลักษณ์ (Kövecses, 2020, pp. 96-97) สำหรับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ผู้ทรงพระนิพนธ์โคลงโลกนิติ พระองค์ทรงดำรงสถานะทั้งในฐานะสมาชิกของราชสำนักและชนชั้นนำในสังคมรัตนโกสินทร์ คุณลักษณะทางสังคมดังกล่าวย่อมมีอิทธิพลต่อประสบการณ์และโลกทัศน์ของกวี ซึ่งสะท้อนผ่านการเลือกใช้โมโนปลักษณ์ในโคลง ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 2

๑ สารขั้มนักรัยขี่	ขาดขอ
โคกระบือขาดปอ	ป่านร้อย
เรือค้าขาดสมอ	จักทอด ไฉนนา
ข้าทาสขาดนายน้อย	หนึ่งปล่อนไปมา

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, น. 263)

โคลงบทนี้สะท้อนโมโนปลักษณ์ระดับจิตเขตว่า **[การควบคุมผู้ได้บังคับบัญชา คือ การยึดเรือไว้ด้วยสมอ]** ภาพความสัมพันธ์ระหว่างนายกับข้าทาสในโคลงบทนี้สะท้อนโครงสร้างลำดับชั้นทางสังคมในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องสถานการณ์ทางสังคมตามกรอบของโคเวกเซส (Kövecses, 2020) ที่ชี้ให้เห็นว่าสถานภาพ บทบาทและความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้ใช้ภาษาสามารถมีอิทธิพลต่อการเลือกใช้แวดวงความหมายต้นทางในการสร้างโมโนปลักษณ์ นอกจากนี้ ผู้ประพันธ์ซึ่งทรงดำรงสถานะเป็นสมาชิกของราชสำนักและชนชั้นนำในสังคมย่อมมีประสบการณ์และโลกทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างลำดับชั้นและความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมร่วมสมัย ดังนั้น การเลือกใช้ภาพ “เรือ” และ “สมอ” ซึ่งสะท้อนการควบคุมและการยึดเหนี่ยวไม่ให้เคลื่อนที่จึงสามารถตีความได้ว่าอาจสะท้อนมุมมองเกี่ยวกับความจำเป็นของการควบคุมดูแลผู้ได้บังคับบัญชาเพื่อรักษาระเบียบของสังคม ทั้งนี้ การใช้ภาพจากประสบการณ์ที่คุ้นเคยในสังคม เช่น การเดินเรือยังช่วยให้เห็นโน้ตชนชั้นนามธรรมเกี่ยวกับการควบคุมและความสัมพันธ์เชิงอำนาจสามารถเข้าใจได้อย่างเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น

4.1.3 สถานการณ์ทางวัฒนธรรม

สถานการณ์ทางวัฒนธรรม หมายถึง สถานการณ์ทางวัฒนธรรมที่ครอบคลุมทั้งบริบทสากล (global context) ซึ่งสะท้อนองค์ความรู้ร่วมกันในระบบนิเวศและบริบทเฉพาะถิ่น (local context) ซึ่งเกี่ยวข้องกับสถานการณ์การสื่อสารเฉพาะกรณี (Kövecses, 2020, p. 97) อย่างไรก็ตาม การจำแนกเช่นนี้เป็นการจัดประเภทเชิงทฤษฎี เนื่องจากในการสื่อสารจริงมักไม่สามารถแยกขอบเขตบริบททั้งสองได้ชัดเจน (Kövecses, 2020, p. 100) บริบทวัฒนธรรมจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการสร้าง การใช้ หรือการตีความโมโนปลักษณ์ในโคลงโลกนิติ ดังจะเห็นได้ต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 3

๑ ปลาร้าพันห่อด้วย	ใบคา
ใบก็เหม็นคาวปลา	คละคลั่ง
คือคนหมู่ไปหา	คบเพื่อน พาลนา
ได้แต่ร้ายร้ายฟุ้ง	เฟื่องให้เสียพงศ์

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, น. 183)

โคลงข้างต้นสะท้อนมโนอุปลักษณ์ระดับจินตเขตว่า **[เพื่อนเลว คือ ปลาร้า]** ทั้งนี้ เนื่องจากปลาร้าเป็นอาหารหมักดองที่แพร่หลายในสังคมไทยและเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมการบริโภคของคนไทยมาเป็นเวลานาน การเลือกใช้ปลาร้าเป็นแฉกความหมายต้นทางจึงช่วยให้ผู้อ่านในบริบทวัฒนธรรมไทยเข้าใจมโนทัศน์เรื่อง “เพื่อนเลว” ได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น จนเกิดมโนอุปลักษณ์ **[เพื่อนเลว คือ ปลาร้า]** และสะท้อนอิทธิพลของวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นไทย

จากการพิจารณาข้อมูลเบื้องต้น ยังพบแนวโน้มว่าองค์ประกอบอื่นของสถานการณ์ทางวัฒนธรรม เช่น วิถีชีวิตคนไทย ศาสนาและความเชื่อพื้นบ้านอาจมีบทบาทต่อการสร้าง การเลือกใช้และการตีความมโนอุปลักษณ์ในโคลงโลกนิติ อย่างไรก็ตาม บทความนี้มุ่งนำเสนอเฉพาะตัวอย่างที่เด่นชัดบางประการเท่านั้น

4.2 บริบทด้านวาทกรรม

บริบทด้านวาทกรรมรวมถึงบริบทย่อย 4 ประการ ได้แก่ ข้อความแวดล้อม ปริเจทก่อนหน้า ความรู้เกี่ยวกับผู้ส่งสาร หัวข้อและผู้รับสาร รูปแบบวาทกรรมที่ครอบงำ (Kövecses, 2020, p. 165) จากการพิจารณาข้อมูลพบว่าพบปัจจัยย่อย 3 ประการแรกของบริบทด้านวาทกรรมมีบทบาทกระตุ้นให้เกิดมโนอุปลักษณ์ต่างๆ ที่ปรากฏในวรรณคดีคำสอนเรื่องโคลงโลกนิติ อย่างชัดเจน โดยสามารถอธิบายรายละเอียดได้ดังต่อไปนี้

4.2.1 ข้อความแวดล้อม

ข้อความแวดล้อม หมายถึง องค์ประกอบทางภาษา โดยเฉพาะคำหรือโครงสร้างไวยากรณ์ที่อยู่ใกล้กันและเกี่ยวข้องกับผู้ส่งสาร (conceptualizer 1) หรือผู้รับสาร (conceptualizer 2) ซึ่งสามารถส่งผลต่อการเลือกใช้ถ้อยคำและมโนอุปลักษณ์อย่างไม่รู้ตัวในข้อความต่อมา (Kövecses, 2020, p. 97) โคลงในโคลงโลกนิติ มักมีคู่บาท โดยบาทต้นมักแสดงความหมายตามตัวอักษร ส่วนบาทต่อมาจะทำหน้าที่ขยายความในเชิงมโนอุปลักษณ์ รวมทั้งใช้คำซ้ำและโครงสร้างขนานทำให้เกิดการเชื่อมโยงทางภาษาและความหมายเชิงมโนอุปลักษณ์โดยอัตโนมัติ ซึ่งถือเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของอิทธิพลจากบริบทร่วม ดังปรากฏในตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 4

๑ พิษร้อนในโลกนี้	มีสาม
พิษหอกดาบเพลิงลาม	ลวกไหม้
ร้อนจริงก็มียาม	หยุดหย่อน เย็นนา
ร้อนสิ่งเดียวร้อนไร่	ยิ่งร้อนฤាយ

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, น. 223)

โคลงในตัวอย่างที่ 4 มีการใช้คำว่า “ร้อน” ซ้ำหลายครั้ง แสดงให้เห็นการสร้างความหมายผ่านบริบทร่วมตามแนวคิดของโคเวกเซส (Kövecses, 2020) โดยถ้อยคำที่รายล้อม “ร้อน” เช่น “พิษ” “หอกดาบ” “เพลิง” และ “ลามลุกไหม้” ล้วนช่วยขยายและกำหนดความหมายของคำดังกล่าวให้มีนัยทางอารมณ์และความทุกข์ทรมานมิได้จำกัดเพียงสภาวะอุณหภูมิสูงเชิงกายภาพ ปรากฏการณ์นี้สอดคล้องกับองค์ประกอบสามประการของ context-induced metaphor ตามทฤษฎีของโคเวกเซส (Kövecses, 2020, p. 97) ได้แก่ (1) ตัวชี้ทางภาษา (การใช้คำซ้ำ) (2) โครงสร้างไวยากรณ์ (โครงสร้างขนาน) และ (3) การอนุมานโดยอัตโนมัติ ดังนั้น การสร้างและการเข้าใจมโนอุปลักษณ์ [ความทุกข์ คือ ความร้อน] ที่สะท้อนผ่านคำว่า “ร้อน” ในบาทที่สี่ของโคลงจึงเกิดขึ้นจากบริบทร่วม

จากการพิจารณาข้อมูล พบว่าข้อความแวดล้อมมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างและการเข้าใจมโนอุปลักษณ์ในโคลงโลกนิติ โดยเฉพาะผ่านการใช้คำซ้ำ โครงสร้างขนานและการอนุมานความหมายเชิงมโนอุปลักษณ์โดยอัตโนมัติ ปัจจัยเหล่านี้ช่วยให้ผู้อ่านสามารถเชื่อมโยงความหมายเชิงรูปธรรมกับมโนทัศน์เชิงนามธรรมได้อย่างเป็นระบบ

4.2.2 ปริเจทก่อนหน้า

ปริเจทก่อนหน้า หมายถึง การนำมโนอุปลักษณ์ที่เคยปรากฏมาก่อนมาใช้ซ้ำหรือปรับใช้ใหม่ โดยสามารถขยายความ ต่อยอด ตั้งคำถาม ปฏิเสธ สะท้อนความคิดหรือเหน็บแนม เป็นต้น (Kövecses, 2020, pp. 97-98) จากมุมมองนี้ มโนอุปลักษณ์ระดับจินตเจตจำนวนมากในโคลงโลกนิติ ไม่ว่าจะนำมาจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา หรือจากแหล่งที่มาอื่น ๆ รวมถึงการประยุกต์ใช้มโนอุปลักษณ์เหล่านี้ในเชิงขยาย ต่อยอดหรือสะท้อนความคิด ทั้งหมดเป็นผลจากอิทธิพลของบริบทก่อนหน้า สามารถสังเกตปรากฏการณ์ดังกล่าวได้จากตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 5

๑ คนพาลผู้บาปแท้	ทูลจิต
ไปสู่หาบัณฑิต	คำเข้า
พึงธรรมอยู่เนื่องนิตย์	บ่อทราบ ใจนา
คือจวกตักเข้า	หอนรื้อสแกง

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, น. 184)

โคลงในตัวอย่างนี้มีที่มาจากธรรมเนียมและพระสุตตันตปิฎก (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2542, น. 63) โดยยังคงใช้มโนอุปลักษณ์เดิมคือ [ธรรม คือ อาหาร] ที่ปรากฏอยู่แล้วในพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา การนำมโนอุปลักษณ์ดังกล่าวมาใช้ซ้ำในโคลงโลกนิติ แสดงให้เห็นการสืบทอดและการคงไว้ซึ่งกรอบมโนทัศน์เดิมจึงสะท้อนอิทธิพลของปริเจทก่อนหน้าในการกำหนดการใช้มโนอุปลักษณ์ในวรรณกรรม

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นได้ว่ามโนอุปลักษณ์ในโคลงโลกนิติ บางส่วนเกิดจากการสืบทอดมโนอุปลักษณ์ที่มีอยู่เดิมในพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา กล่าวคือกวีได้นำกรอบมโนทัศน์เดิมมาใช้ซ้ำและประยุกต์ใช้ในบริบทของโคลง จึงสะท้อนอิทธิพลของปริเจทก่อนหน้าต่อการสร้างและการใช้มโนอุปลักษณ์ในวรรณกรรมเรื่องนี้

4.2.3 ความรู้เกี่ยวกับผู้ส่งสาร หัวข้อและผู้รับสาร

ความรู้เกี่ยวกับผู้ส่งสาร หัวข้อและผู้รับสารมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างและการใช้มโนอุปลักษณ์อย่างยิ่ง โดยเฉพาะในกรณีของโคลงโลกนิติ ผู้ประพันธ์จำเป็นต้องมีความเข้าใจลึกซึ้งเกี่ยวกับคณา สำนวนและหัวข้อคำสอน เพื่อคัดเลือกเนื้อหาและมโนอุปลักษณ์ที่สอดคล้องกับค่านิยมของสังคมไทยในสมัยรัชกาลที่ 2-3 และเพื่อปรับมโนอุปลักษณ์ระดับจินตเขตให้เข้ากับประสบการณ์ร่วมและความคุ้นเคยของผู้อ่านคนไทยในยุคนั้น สามารถสังเกตจากตัวอย่างดังต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 6

๑ แม้นบุญยังอย่าได้	ชวนชวาย
อย่าตื่นตีตนตาย	ก่อนไข
ลูกพร้าวอยู่ถึงปลาย	สูงสุด ยอดนา
ใครพรำน้ำตกให้	หากรู้เต็มเอง

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, น. 227)

โคลงบทนี้มีที่มาจากจากราชบัณฑิต บทที่ 126 ซึ่งกล่าวว่า “คนมีบุญไม่ต้องชวนชวายกับรรลุประโยชน์เหมือนงูเหลือมนอนอยู่กับที่ก็มีอาหารมาให้ถึงปาก” (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2542, น. 151) กวีปรับตัวแบบจาก “งูเหลือม” มาเป็น “ลูกพร้าว” ซึ่งสะท้อนว่ากวีคำนึงถึงความรู้และประสบการณ์ของผู้รับสารในสังคมไทย เนื่องจากผู้อ่านย่อมเข้าใจวงจรการเจริญเติบโตของมะพร้าวและการสุกงอมตามธรรมชาติได้เป็นอย่างดี การเลือกใช้ “ลูกพร้าว” แทน “งูเหลือม” จึงช่วยให้มโนอุปลักษณ์ดังกล่าวสื่อความหมายได้ชัดเจนยิ่งขึ้นสำหรับผู้รับสารในบริบทไทย การเปลี่ยนตัวแบบดังกล่าวช่วยให้มโนอุปลักษณ์ระดับจินตเขตมีความเป็นรูปธรรมและใกล้ชิดกับวิถีชีวิตของผู้อ่านไทยมากขึ้น โดยสะท้อนมโนอุปลักษณ์เชิงกระบวนการว่า **[การให้ผลของบุญ คือ การสุกงอมและตกลงมาของลูกมะพร้าว]** อันแสดงให้เห็นว่ากวีมิได้เพียงดัดแปลงภาพเปรียบเทียบให้เหมาะกับบริบทไทยเท่านั้น หากแต่ยังเข้าใจแนวคิดเรื่อง “บุญ” อย่างลึกซึ้งและนำประสบการณ์ทางวัฒนธรรมของผู้อ่านมาประกอบการสร้างมโนอุปลักษณ์ได้อย่างเหมาะสมกับบริบทการรับสารในสังคมไทยอย่างชัดเจน

จากการพิจารณาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าความรู้เกี่ยวกับผู้ส่งสาร หัวข้อและผู้รับสารมีอิทธิพลโดยตรงต่อการสร้างและเลือกใช้มโนอุปลักษณ์ระดับจินตเขต กวีจึงมิได้คัดลอกตัวแบบจากแหล่งเดิมมาใช้โดยตรง หากแต่ปรับให้สอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรม ประสบการณ์ร่วมและความคุ้นเคยของผู้รับสารไทย เพื่อให้มโนอุปลักษณ์ทำหน้าที่ทางความหมายและจริยศาสตร์ได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

4.3 บริบทด้านร่างกาย

บริบทด้านร่างกายถือเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการสร้าง การเลือกใช้และการตีความมโนอุปลักษณ์ในบริบท ซึ่งโคเวกเซส (Kövecses, 2020, p. 180) ได้เสนอว่าบริบททางร่างกายนี้สามารถแยกพิจารณาออกได้เป็นสามมิติ ได้แก่ ความเชื่อมโยงเชิงประสบการณ์ที่คงที่ สภาวะของร่างกายชั่วคราวและลักษณะเฉพาะทางกายภาพของแต่ละบุคคล จากการพิจารณาวรรณคดีคำสอนเรื่องโคลงโลกนิติ พบว่าความเชื่อมโยงเชิงประสบการณ์ที่คงที่ และสภาวะของร่างกายชั่วคราวแสดงอิทธิพลต่อการสร้างและการเลือกใช้มโนอุปลักษณ์ โดยสามารถสรุปสาระสำคัญได้ดังต่อไปนี้

4.3.1 ความเชื่อมโยงเชิงประสบการณ์ที่คงที่

ความเชื่อมโยงเชิงประสบการณ์ทางกายภาพที่คงที่ หมายถึง ประสบการณ์พื้นฐานที่มนุษย์ทุกคนมีร่วมกัน โดยประสบการณ์ทางกายภาพเหล่านี้เชื่อมโยงกับมโนทัศน์เชิงนามธรรมผ่านการรับรู้ของมนุษย์ (Kövecses, 2020, p. 45) ในโคลงโลกนิติ พบว่ามโนอุปลักษณ์แบบมีระบบส่วนใหญ่เกิดจากความเชื่อมโยงเชิงประสบการณ์ทางกายภาพ ตัวอย่างเช่น

ตัวอย่างที่ 7

๑ ไม่ล้มควรข้ามได้	โดยหมาย
คนล้มจักข้ามกราย	ห่อนได้
ทำชอบชอบห่อนหาย	ชอบกลับ สนองนา
ทำผิดผิดจักให้	โทษแท้ถึงตน

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, น. 201)

ถ้อยคำอุปลักษณ์ “คนล้ม” ในโคลงข้างต้นสะท้อนมโนอุปลักษณ์ [การประกอบอาชีพให้รอด คือ ร่างกายตั้งตรง] กล่าวคือในประสบการณ์ทางกายภาพ มนุษย์รับรู้ว่าการยืนหรือการทรงตัวในท่าตั้งตรงสัมพันธ์กับความสามารถในการดำเนินชีวิตและกระทำกิจกรรมต่างๆ ได้ตามปกติ ขณะที่การ “ล้ม” สื่อถึงการสูญเสียการควบคุมหรือความล้มเหลวในการดำเนินชีวิต ดังนั้น การกล่าวถึง “คนล้ม” จึงไม่ได้หมายถึงการล้มทางกายภาพโดยตรง แต่ใช้เพื่อสื่อถึงบุคคลที่ไม่สามารถดำรงชีวิตหรือประกอบอาชีพให้ประสบความสำเร็จได้ แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับตัวอย่างมโนอุปลักษณ์ที่โคเวคเซส (Kövecses, 2020, p.182) กล่าวถึง ซึ่งใช้ประสบการณ์ทางกายภาพของท่าทางร่างกายมาอธิบายสถานการณ์ทางสังคมหรือศีลธรรม

สรุปได้ว่ามโนอุปลักษณ์ระดับจินตเขตในโคลงโลกนิติ จำนวนหนึ่งเกิดจากความเชื่อมโยงระหว่างประสบการณ์ทางกายภาพกับแนวคิดเชิงนามธรรม ดังที่เห็นจากภาพ “คนล้ม” ซึ่งใช้ประสบการณ์ของร่างกายในการทำความเข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับการดำรงชีวิตและศีลธรรม แสดงให้เห็นว่าประสบการณ์ทางกายภาพเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการสร้างและการตีความมโนอุปลักษณ์ในวรรณคดีเรื่องนี้

4.3.2 สภาวะของร่างกายชั่วคราว

สภาวะของร่างกายชั่วคราว หมายถึง สภาวะร่างกายที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาหนึ่ง เช่น อาการเจ็บป่วย ความเหนื่อยล้าหรือการเสื่อมถอยทางกายภาพ ซึ่งส่งผลเฉพาะบุคคลต่อการสร้างและเลือกใช้มโนอุปลักษณ์ในบางบริบท (Kövecses, 2020, p. 99) จากการพิจารณา พบว่ามโนอุปลักษณ์จำนวนหนึ่งในวรรณคดีคำสอนเรื่องโคลงโลกนิติมีที่มาจากสภาวะทางร่างกายชั่วคราว โดยเฉพาะมโนอุปลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ความรู้สึกดังสังเกตได้จากตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 8

๑ คับอกอมอยู่ได้	โดยหวัง
คับแคบเคียงคนชัง	อยู่ชั่ว
คับจิตเจ็บประนัง	เนายาก ยิ่งแสบ
แค้นคับเขี้ยวใจล้ำ	เร่งร้อนฤาเสวย

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, น. 286)

ถ้อยคำอุปลักษณ์ “ซ้ำ” และ “เจ็บ” ในโคลงบทนี้สะท้อนมโนอุปลักษณ์ [ความเจ็บซ้ำทางใจ คือ ความเจ็บปวดทางกาย] กล่าวคือในประสบการณ์ของมนุษย์ ความเจ็บปวดทางร่างกายเป็นประสบการณ์ที่รับรู้ได้อย่างชัดเจนและความเจ็บปวดทางร่างกายเป็นปัจจัยหนึ่งทำให้มนุษย์เกิดความทุกข์ได้โดยตรง จึงมักถูกนำมาใช้เพื่อทำความเข้าใจสภาวะทางอารมณ์ที่เกิดขึ้นชั่วคราว เช่น ความทุกข์ ความคับข้องใจหรือความแค้น การเชื่อมโยงดังกล่าวทำให้ผู้อ่านสามารถรับรู้ความรุนแรงของอารมณ์ผ่านประสบการณ์ทางร่างกายได้อย่างเป็นรูปธรรม

สรุปได้ว่ามโนอุปลักษณ์ในโคลงโลกนิติบางส่วนเกิดจากการเชื่อมโยงระหว่างสภาวะทางร่างกายชั่วคราวกับอารมณ์ความรู้สึก ดังที่ปรากฏในภาพ “ซ้ำ” และ “เจ็บ” ซึ่งใช้ประสบการณ์ความเจ็บปวดทางกายเพื่อทำความเข้าใจความทุกข์ทางใจ แสดงให้เห็นว่าสภาวะทางร่างกายชั่วคราวมีบทบาทต่อการสร้างและการเลือกใช้มโนอุปลักษณ์ระดับจินตเขตในวรรณคดีเรื่องนี้

จากการพิจารณาข้างต้น กล่าวโดยสรุปได้ว่ามโนอุปลักษณ์ระดับจินตเขตในโคลงโลกนิติ โดยเฉพาะมโนอุปลักษณ์แบบมีระบบจำนวนหนึ่งเกิดขึ้นจากบริบททางกายภาพของมนุษย์ ทั้งจากประสบการณ์พื้นฐานที่มนุษย์ทุกคนมีร่วมกันและจากสภาวะร่างกายชั่วคราว เช่น ความเจ็บป่วย ความเหนื่อยล้าหรือการเสื่อมถอยทางกายภาพ ปัจจัยเหล่านี้มีบทบาทสำคัญต่อการสร้าง การใช้และการตีความมโนอุปลักษณ์ระดับจินตเขต ทำให้ผู้รับสารสามารถเข้าใจแนวคิดเชิงนามธรรม เช่น ศีลธรรมหรืออารมณ์ความรู้สึกผ่านประสบการณ์ทางร่างกายได้อย่างเป็นรูปธรรม

4.4 บริบทด้านมโนทัศน์-ปริชาน

บริบทด้านมโนทัศน์-ปริชาน หมายถึง บริบทที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างทางความคิดและระบบความรู้ที่ผู้ใช้ภาษาอาศัยในการสร้างและทำความเข้าใจมโนอุปลักษณ์ กล่าวคือมโนอุปลักษณ์มิได้เกิดจากการเปรียบเทียบเชิงภาษาเพียงอย่างเดียว หากแต่มีพื้นฐานอยู่ในระบบมโนทัศน์และกระบวนการทางปริชานของมนุษย์ ซึ่งกำหนดความเป็นไปได้ในการเชื่อมโยงมโนทัศน์ต่างๆ ในการสร้างมโนอุปลักษณ์ ดังนั้น บริบทประเภทนี้จึงครอบคลุมปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับระบบความคิดของผู้ใช้ภาษา ได้แก่ ระบบมโนทัศน์เชิงมโนอุปลักษณ์ อุดมการณ์ ประวัติศาสตร์และความกังวลหรือความสนใจของผู้สังสาร (Kövecses, 2020, p. 98) จากการพิจารณาข้อมูล พบว่าระบบมโนทัศน์เชิงมโนอุปลักษณ์ อุดมการณ์และความกังวลหรือความสนใจของผู้สังสารทำหน้าที่เป็นบริบทด้านมโนทัศน์-ปริชานที่สำคัญ ซึ่งกำหนดทั้งการสร้าง การเลือกใช้และการตีความมโนอุปลักษณ์ในโคลงโลกนิติ

4.4.1 ระบบมโนทัศน์เชิงมโนอุปลักษณ์

ในความทรงจำระยะยาว มโนทัศน์ต่างๆ สามารถเชื่อมโยงกันผ่านมโนอุปลักษณ์ เช่น [ชีวิต คือ การเดินทาง] หรือ [การโต้แย้ง คือ สงคราม] การมีหรือไม่มีเชื่อมโยงนี้กำหนดว่าผู้ใช้ภาษาจะสร้างหรือเข้าใจมโนอุปลักษณ์นั้นได้หรือไม่ (Kövecses, 2020, p. 98) ดังนั้น ระบบมโนทัศน์เชิงมโนอุปลักษณ์จึงทำหน้าที่เป็นบริบทส่งผลต่อการสร้าง การเลือกใช้และการตีความมโนอุปลักษณ์ระดับจินตเขต

จากการวิเคราะห์มโนอุปลักษณ์ระดับจินตเขตในโคลงโลกนิติ พบว่ามโนอุปลักษณ์แบบมีระบบล้วนได้รับอิทธิพลจากระบบมโนทัศน์เชิงมโนอุปลักษณ์ ซึ่งต้องมีรากฐานความเชื่อมโยงระหว่างมโนทัศน์ต้นทางกับมโนทัศน์ปลายทางในระดับมโนทัศน์ที่เป็นนามธรรมมากกว่าของมโนอุปลักษณ์ ตัวอย่างเช่น

ตัวอย่างที่ 9

๑ ช่อนเงื่อนงำน้ำขุน	ขังใน
ภายนอกท่าแจ่มใส	สดหน้า
ดูหินบเห็นไฟ	ผั่งอยู่
ต่อประหารจึงจำ	จับใหม่เป็นจุน

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, น. 246)

โคลงข้างต้นสะท้อนมโนอุปลักษณ์ระดับจินตเขต **[ความโกรธ คือ น้ำสกปรกในใจ]** การเลือกใช้มโนอุปลักษณ์นี้ขึ้นอยู่กับระบบโนทัศน์-ปรัชญาของคนไทยที่มีมโนอุปลักษณ์ระดับเฟรม **[ความโกรธแค้น คือ สิ่งสกปรก]** จึงเกิดความเชื่อมโยงระหว่างมโนทัศน์ต้นทางกับปลายทาง ทำให้ทั้งกวีและผู้อ่านสามารถสร้างและเข้าใจมโนอุปลักษณ์ระดับจินตเขตได้

ดังนั้นระบบโนทัศน์เชิงมโนอุปลักษณ์จึงเป็นบริบทสำคัญที่ส่งผลต่อการสร้าง การเลือกใช้และการเข้าใจมโนอุปลักษณ์ระดับจินตเขตในโคลงโลกนิติ เนื่องจากระบบดังกล่าวทำหน้าที่เป็นกรอบมโนทัศน์พื้นฐานที่ช่วยให้ผู้สร้างและผู้อ่านสามารถทำความเข้าใจมโนอุปลักษณ์ได้ แม้มีที่มาจากบริบททางวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน

4.4.2 อุดมการณ์

อุดมการณ์เป็นอีกปัจจัยสำคัญส่งผลต่อการสร้าง การเลือกใช้และการเข้าใจมโนอุปลักษณ์ในบริบท โดยเฉพาะอุดมการณ์เกี่ยวกับประเด็นสำคัญทางสังคมและการเมือง ซึ่งอาจกำหนดการเลือกใช้มโนอุปลักษณ์ระดับจินตเขต (Kövecses, 2020, p. 98) ดังสังเกตได้จากตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 10

๑ นกเพลินฟังพุ่มไม้	ใบบัง
ปลาย่อมยินดียัง	ย่านกว้าง
จะเข้คิดแสงวัง	เย็นชื่น
น้ำจิตคนบ่ร้าง	ร่มเกล้าโพธิ์ทอง

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, น. 259)

โคลงข้างต้นใช้ภาพสิ่งมีชีวิตในธรรมชาติซึ่งต่างต้องพึ่งพาแหล่งที่อยู่อาศัยของตนตามกฎธรรมชาติ เช่น นกพุ่มไม้ ปลาอาศัยแหล่งน้ำกว้างและจะเข้แสงหาวังน้ำเย็นชื่น เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างราบรื่น ปรากฏการณ์ธรรมชาติดังกล่าวถูกเชื่อมโยงมายัง “น้ำจิตคนบ่ร้าง ร่มเกล้าโพธิ์ทอง” ซึ่งสื่อถึงการที่สามัญชนต้องพึ่งพิงพระมหากษัตริย์ (ที่เปรียบด้วย “ร่มเกล้าโพธิ์ทอง”) ในการคุ้มครองดูแลและหล่อเลี้ยงชีวิต จากการเชื่อมโยงดังกล่าวสามารถตีความได้ว่า ผู้ประพันธ์เลือกใช้แวดวงความหมายต้นทางจาก “ธรรมชาติและสิ่งมีชีวิตที่ต้องพึ่งพาแหล่งอาศัย” เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับประชาชน ก่อให้เกิดมโนอุปลักษณ์ **[ผู้ปกครอง คือ แหล่งธรรมชาติที่ให้ความร่มเย็น]** และ **[ประชาชน คือ สิ่งมีชีวิตที่พึ่งพาแหล่งธรรมชาตินั้น]** การเลือกใช้มโนอุปลักษณ์ลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นอิทธิพลของอุดมการณ์เกี่ยวกับระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎร ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญในสังคมไทยแบบจารีต

จากตัวอย่างดังกล่าวเห็นได้ว่าอุดมการณ์เป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการสร้างและการเลือกใช้มโนอุปลักษณ์ระดับจินตเขตในโคลงโลกนิติ โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างทางสังคมและการเมือง

ทั้งนี้ อุดมการณ์ดังกล่าวอาจมีรากฐานมาจากคัมภีร์หรือความเชื่อดั้งเดิมของสังคมและสะท้อนผ่านการเลือกใช้ภาพเปรียบจากธรรมชาติเพื่ออธิบายความสัมพันธ์ทางสังคม

สรุปได้ว่าบริบทด้านมโนทัศน์-ปริชาณทำหน้าที่เป็นบริบทสำคัญที่ส่งผลต่อการสร้าง การเลือกใช้และการเข้าใจโมอุปลักษณะระดับจิตเขตในโคลงโลกนิติ

5. สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษาบริบทกับมโนอุปลักษณะที่ปรากฏในวรรณคดีคำสอนเรื่อง โคลงโลกนิติตามกรอบแนวคิดทฤษฎีมโนอุปลักษณะแบบขยายของโคเวกเซส (Kövecses, 2020) แสดงให้เห็นว่ามโนอุปลักษณะในตัวบทมิได้เกิดขึ้นอย่างเป็นอิสระ หากแต่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับบริบทหลายด้าน โดยเฉพาะบริบททั้งสี่ประเภท ได้แก่ บริบทด้านสถานการณ์ บริบทด้านวาทกรรม บริบทด้านร่างกายและบริบทด้านมโนทัศน์-ปริชาณ ซึ่งล้วนมีบทบาทร่วมกันในการสร้าง การเลือกใช้และการตีความมโนอุปลักษณะที่ปรากฏในวรรณคดีดังกล่าว กล่าวคือบริบทด้านสถานการณ์มีส่วนกำหนดการเลือกใช้แฉวงความหมายต้นทางของมโนอุปลักษณะ ขณะที่บริบทด้านวาทกรรมมีบทบาทเชื่อมโยงความหมายของอุปลักษณะกับเนื้อความในตัวบท ส่วนบริบทด้านร่างกายสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์ทางร่างกายของมนุษย์กับการทำความเข้าใจแนวคิดเชิงนามธรรมและบริบทด้านมโนทัศน์-ปริชาณทำหน้าที่เป็นกรอบแนวคิดพื้นฐานที่กำกับการเชื่อมโยงความหมายระหว่างแฉวงความหมายต้นทางกับแฉวงความหมายปลายทาง

เมื่อเปรียบเทียบผลการวิเคราะห์กับงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง พบว่าผลการศึกษาครั้งนี้มีความสอดคล้องกับงานของศรณชนก ศรีแก้ว (2560) ซึ่งมุ่งศึกษาการเลือกใช้มโนอุปลักษณะในเพลงรัก ขณะที่งานของหลิน ฉายจวิน (2565) และปัญจพล บุญมา (2565) มุ่งศึกษาการตีความมโนอุปลักษณะของผู้เรียน ผลการศึกษาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่ามโนอุปลักษณะได้รับอิทธิพลจากปัจจัยหลายประการ ได้แก่ ประสบการณ์ ความเชื่อ บรรทัดฐานทางสังคม และบริบททางวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม งานวิจัยก่อนหน้าส่วนใหญ่มุ่งศึกษาปัจจัยบางประการภายใต้บริบทเฉพาะหรือเน้นเพียงการสร้างหรือการตีความของมโนอุปลักษณะเพียงด้านใดด้านหนึ่ง งานวิจัยครั้งนี้จึงประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีมโนอุปลักษณะแบบขยายของโคเวกเซส (Kövecses, 2020) เพื่อวิเคราะห์บริบทหลายมิติอย่างเป็นระบบ ได้แก่ บริบทด้านสถานการณ์ บริบทด้านวาทกรรม บริบทด้านร่างกายและบริบทด้านมโนทัศน์-ปริชาณ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการสร้าง การเลือกใช้และการตีความมโนอุปลักษณะ

นอกจากนี้ ผลการศึกษายังสามารถนำไปพิจารณาเปรียบเทียบกับงานวิจัยด้านมโนอุปลักษณะในบริบทวัฒนธรรมอื่นๆ ได้ เช่น งานของณรงค์กรณ รอดทรัพย์ และคณะ (Rodsap et al., 2025) ที่ศึกษามโนอุปลักษณะของ “ความกลัว” และ “ความเศร้า” ในภาษาไทยและภาษาเกาหลี ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการสร้างความหมายเชิงอุปลักษณะมีความสัมพันธ์กับประสบการณ์ทางอารมณ์และกรอบการรับรู้ทางวัฒนธรรมของผู้ใช้ภาษา เช่นเดียวกับณรงค์กรณ รอดทรัพย์ และคณะ (Rodsap et al., 2026) ที่ศึกษามโนอุปลักษณะเกี่ยวกับอวตารหิมพานต์ในวัฒนธรรมไทย โดยพบว่าทำความเข้าใจความหมายของอุปลักษณะจำเป็นต้องพิจารณาบริบททางวัฒนธรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องร่วมด้วย ผลการศึกษาดังนี้จึงสอดคล้องกับข้อค้นพบดังกล่าวในแง่ที่ว่ามโนอุปลักษณะในวรรณคดีโคลงโลกนิติไม่สามารถแยกออกจากบริบททางสังคม วัฒนธรรมและระบบความคิดของสังคมไทยในช่วงเวลานั้นได้

ขณะเดียวกัน เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับงานศึกษาที่เกี่ยวกับโคลงโลกนิติที่ผ่านมา พบว่างานวิจัยส่วนใหญ่มุ่งเน้นการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงคติธรรม แนวคิดทางศีลธรรม ตลอดจนลักษณะทางวรรณศิลป์ของตัวบทเป็นสำคัญ ขณะที่งานวิจัยครั้งนี้นำเสนออีกมุมมองหนึ่ง โดยให้ความสำคัญกับบทบาทของบริบทต่อการสร้างการเลือกใช้และการตีความมโนปุจฉาที่ปรากฏในวรรณคดีดังกล่าว ซึ่งช่วยขยายความเข้าใจเกี่ยวกับกลไกทางมโนทัศน์ที่อยู่เบื้องหลังการสื่อสารคติธรรมในโคลงโลกนิติให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าในงานวิจัยครั้งนี้จะไม่พบปัจจัยย่อยบางประการ ได้แก่ วาทกรรมที่ครอบงำ ซึ่งสังกัดบริบทด้านวาทกรรม ความจำเพาะทางร่างกายซึ่งสังกัดบริบทด้านร่างกาย ตลอดจนปัจจัยด้านประวัติศาสตร์และความกังวลของผู้ส่งสารซึ่งสังกัดบริบทด้านมโนทัศน์-ปริชานปรากฏอย่างชัดเจนในข้อมูลการศึกษา แต่ผลการวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่ากรอบแนวคิดมโนปุจฉาแบบขยายของโคเวเซส (Kövecses, 2020) สามารถนำมาใช้อธิบายลักษณะของมโนปุจฉาในวรรณคดีไทยได้ในระดับหนึ่ง อีกทั้งยังช่วยขยายความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของบริบทในการกำหนดมโนปุจฉาในวรรณคดีไทย โดยเฉพาะในวรรณคดีคำสอนอย่างโคลงโลกนิตินอกจากนี้ ผลการศึกษายังสะท้อนให้เห็นศักยภาพของกรอบแนวคิดดังกล่าวในการประยุกต์ใช้กับข้อมูลภาษาไทยประเภทอื่นๆ ต่อไป ซึ่งอาจช่วยเปิดมุมมองใหม่ในการศึกษามโนปุจฉาในภาษาไทยในอนาคต

รายการอ้างอิง

- จิรศักดิ์ สุจริต, และสมศักดิ์ ปัญญา. (2551). *หอมกลิ่นดอกไม้ในเมืองไทย*. สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ. <https://www.nstda.or.th/brt/images/book/139.pdf>
- ชลดา นันทะน้อย. (2563). การใช้เกมคำศัพท์ร่วมกับการสอนการอ่านแบบ DR-TA เพื่อพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวรรณคดีเรื่องโคลงโลกนิติของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 [การค้นคว้าอิสระปริญญามหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ณฐา จิรอนันตกุล. (2556). *ศึกษาคำนิยามไทยผ่านการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงอุปมาอุปไมย (Metaphor)* ในหนังสือ “วรรณคดีในวรรณคดีไทย” ฉบับราชบัณฑิตยสถาน: กรณีศึกษาวรรณคดีประเภทบทละคร [สารนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต]. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- นิยดา เหล่าสุนทร. (2542). *โคลงโลกนิติ: การศึกษาที่มา* (พิมพ์ครั้งที่ 3). แม่คำผาง.
- ปถวีธร เพชรสุริยา. (2553). *การวิเคราะห์โวหารภาพพจน์ในโคลงโลกนิติ* [การค้นคว้าอิสระปริญญามหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ปัญจพล บุญมา. (2565). อิทธิพลของชนิดในการใช้คำอุปมาอุปไมย บริบทและวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการตีความของผู้เรียน. *วารสารภาษา ศาสนาและวัฒนธรรม*, 11(2), 31-54.
- ปิยภรณ์ ออบแพทย์. (2563). *มโนปุจฉาพิเศษชาย เพศหญิงและเพศทางเลือกในวาทกรรมสาธารณะ: กรณีศึกษาบทละครโทรทัศน์และเพลงไทยสากล* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฟาริส โยธาสุมุท. (2558). อุปมาอุปไมยมโนทัศน์ในสุภาษิตสอนหญิงคำกลอน. ใน *การประชุมทางวิชาการของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ครั้งที่ 53: สาขาศึกษาศาสตร์ สาขาเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ และสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์* (น. 951-959). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *วรรณคดีในวรรณคดีไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. ราชบัณฑิตยสถาน.
- เรณู เย็นใจ. (2539). *โคลงโลกนิติ: วิเคราะห์ในแง่จริยธรรม* [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยบูรพา.

- ศรณัชนก ศรแก้ว. (2560). อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์เกี่ยวกับบุคคลที่สามของความรักในเพลงไทย [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศุภชัย ต๊ะวิชัย. (2561). สถานภาพงานวิจัยอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ในภาษาไทย. *วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 40(2), 202-254.
- สุภาณี พัดทอง. (2545). โคลงโลกนิติ: อมตะวรรณกรรมคำสอน. *วรรณวิทัศน์*, 2(2), 64-81.
- สุรีย์พร แซ่เอี้ยบ. (2560). ชมราชาวาทธรรมในโคลงโลกนิติ. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*, 13(ฉบับพิเศษ 3), 113-123.
- สุรีย์พร แซ่เอี้ยบ. (2561). การวิเคราะห์ร้อยรุทรพย์ที่ปรากฏในโคลงโลกนิติ. *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร*, 38(3), 57-72.
- หลิน ฉายจวิน. (2565). การวิจัยด้านความสามารถในการเข้าใจอุปลักษณ์ภาษาจีนและปัจจัยที่มีอิทธิพลของนักศึกษาไทย. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 22(3), 294-323.
- อิสระ ชูศรี. (2557). “เบี้ย” บนกระดานการเมือง: อุปลักษณ์และการผสมมโนทัศน์ในกวีนิพนธ์. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้*, 2(1), 13-24.
- Kövecses, Z. (2020). *Extended conceptual metaphor theory*. Cambridge University Press.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.
- Rodsap, N., Simuang, K., Siriwat, M., Meesri, W., & Jaiyote, S. (2025). Conceptual metaphors of fear and sadness in Thai and Korean. *Cogent Arts & Humanities*, 12(1), 1-13.
<https://doi.org/10.1080/23311983.2025.2553165>
- Rodsap, N., Siriwat, M., Leelathawornchai, S., & Chartiyanont, U. (2026). Conceptual metaphors of HIMMAPAN AVATARS IN THAI. *SCIENTIFIC CULTURE*, 12(1.1), 616-634. <https://doi.org/10.5281/zenodo.11425138>
- Wang, Y. (2006). *Cognitive linguistics* [认知语言学]. Shanghai Foreign Language Education Press.
- Yuan, G., & Sun, Y. (2023). A bibliometric study of metaphor research and its implications (2010-2020). *Southern African Linguistics and Applied Language Studies*, 41(3), 227-247.
<https://doi.org/10.2989/16073614.2022.2113413>